

RACIONÁLIS DISKURZUSOK ÉS TÉVESZMÉK

GÁSPÁR LÁSZLÓ ERVIN

A vitával és a diskurzusok legtöbb fajtájával szemben a hétköznapi pszichológia szerint jogos és legelemibb elvárásunk az *ésszerűség*. Ennek egyik pólusán bemeneti feltételként nyelvi platform, másik pólusán valamiféle „igazság” felderítésére vonatkozó aléthikus cél helyezkedik el. Ezek érvényesek olyan helyzetre, amikor idegen turista kér segítséget tőlünk, de olyan extrém esetben is teljesülnie kellene ezen elvárásoknak, ha a látogatók földönkívüliek lennének. De mit jelent az *ésszerűség* a két elvárás esetében?

A nyelvvel szembeni (α) ésszerűségi elvárásra nézve megfontolandó lehet egy olyan elmélet, mely tökéletes nyelv megalkotását tűzte ki célul. Wittgenstein kritikája szerint alkothatók nyelvünkön „a zöld az zöld”-típusú kijelentések, ahol ugyanazon szimbólum funkcionál főnévként és melléknévként, továbbá a „van” létige egzisztenciális, kopulatív, azonosság funkcióban egyaránt alkalmazásra kerül (*Tractatus* 3.323). De említhetnénk a „vagy” kötőszó esetét is, aminek diszjunktív és exkluzív logikai különbsége felett grammatikánk nagyvonalúan elsiklik. A létezésre és kapcsolatokra vonatkozó logikai-grammatikai anomáliák oly mértékben behálózzák nyelvünket, hogy még a pozitivista nyelvkritika ellenzői is egyet érthetnek azzal, hogy működését ezen anomáliák mentén is leírhatnánk. De nem csak a logika és grammatika összehasonlására tett kísérletek kérdőjelezik meg az első ésszerűségi elvárás megbízhatóságát. Tegyük fel, hogy az említett idegenek (földiek, vagy csillagköziek, ez ismét lényegtelen) nyelvükön olyasmit mondanak nekünk, mint Chomsky híres példamondata, a „színtelen zöld eszmék alszanak dühödten”. E példa megmutatja, hogy egy szintaktikailag jól formált nyelv, az első nyelvi kritérium maradéktalan teljesülése önmagában nem feltétlenül kielégítő, hiszen aléthikus célra vonatkozó (Ω) ésszerűségi elvárás ez esetben nem teljesül – vagy legfeljebb akkor, ha tréfát űznek velünk, vagy kitartásunkat, esetleg kódfejtő képességeinket tesztelik. Mindez azt jelenti, hogy (α) elvárásnak ki kell egészülnie jelentésre vonatkozó szemantikai és pragmatikai feltételekkel is.

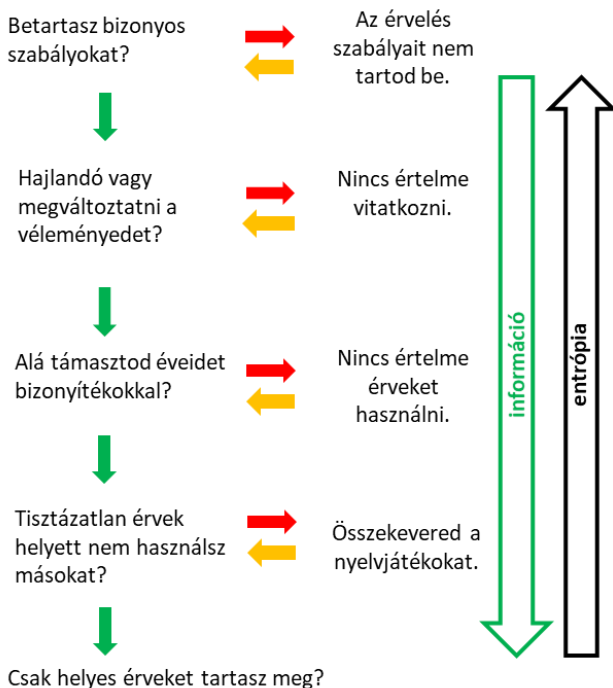
Az ésszerűségi elvárás másik pólusán, (Ω) ésszerűségi elvárás szerint a diskurzus rendelkezik aléthikus céllal, vagyis valamilyen „igazság” felderítésére irányul. Ha azt állítjuk, hogy a feleknek személyköziség és tárgyilagosság szintjére kell eljutniuk (vö: Habermas, 61) vagy beszédünket „együttműködésre irányuló erőfeszítés mozgatója” (vö: Grice 30), ekkor diskurzusetikai és

társalgási normák teleologikus keretei között értelmezzük ezen ésszerűséget, melynek szerves részét képezik a „jószándék” valamint „szavahihetőség” etikai fogalmai. Csakhogy az „igazság” nem múlhat retorikai és etikai normákon. Ráadásul (α) nyelvi platform szükségszerű (Ω) diskurzusetikai elvárások teljesüléséhez, de (α) szempontjából az interperszonális diskurzusetikai és társalgási célok irrelevánsak. A racionalitás két kritériumának aszimmetriája azt jelenti, hogy az „igazság feltárása” alapvetően nyelvfüggő, a szubjektív szándékok másodlagosak, tehát a két pólus hierarchikus keretek között képzelhető el. Amennyiben (α) felől közelítünk a diskurzushoz, akkor az igazsághoz jutás formális kritériumai mellett kötelezzük el magunkat, további etikai vonatkozások eliminálódnak. Arra a kérdésre, hogy „mitől függ az ésszerűség?” azt felelhetjük, hogy amennyiben (α) irányába közelítünk, igazolási módszerektől, ha (Ω) felé, a vita hétköznapi prototipikus eseteitől, első sorban szándékunktól és attitűdöktől. Előbbi esetben adekvát módszerre és a tárgy természetére szorítkozunk, utóbbiban a kimondás performatív aktusa dönti el vitáinkat. Ahogyan a hétköznapi és a közéleti viták során gyakran megessik, nem az dönti el a vitát, hogy mit, hanem ahogyan mondanak valamit – nyersen fogalmazva, nem a dolog, hanem „csomagolása” kerül előtérbe. E lehangoló kép, meglehetősen éles határt von a tudományos és a hétköznapi valamint közéleti „igazságok kimondása”, a tudás szerveződése közé. Ebből persze nem következik, hogy egyik „magasabbrendű”, ám az igen, hogy a tényekhez és igazolhatóságukhoz való ragaszkodás tekinthető az ésszerűség biztosítékának. (A nyelvi ésszerűségi elvárás alapvető, de éppen ezért az említett hierarchia alján helyezkedik el.)

Így tehát a követelmény, hogy a társalgás fundamentális alpnormáit kölcsönösség, rugalmasság, tisztelet, saját vélemény megváltoztatásának hajlandósága, vagyis „jószándék” mentén rögzítsük, messzemenően megalapozott, Habermas személyköziségre irányuló kritériuma nagyon is méltányolandók, de szigorú értelemben külsődlegesek az igazság szempontjából, mert a nyelvi platform adekvátágán múlnak. Az aléthikus cél nem függhet személyek verbális interakciójától, mert empirikusan alátámasztható, tényekkel operáló érvekre kell épülnie. (A politikai közélet erodálódása ennek hiányából fakad.)

A diskurzus etikai normái a kooperacionalitás Herbert Paul Grice-féle sémájában is eliminálódnak. Grice elvetette a társalgás „szerződéses viszonyok” alapján történő leírását (vö: Grice 33), ehelyett „társalgási maximákat” vezetett be. Ezek „tömörségre törekvése”, „homályos kifejezések” és „kétértelműség kerülésére” stb. vonatkoznak, kiegészítve azzal, hogy a diskurzus résztvevőinek rendelkezniük kell e normák elfogadási szándékával. Így fogalmazhatók meg a „betartasz-e bizonyos szabályokat?”, „hajlandó vagy-e megváltoztatni saját álláspontodat?” stb. kérdései, ahol a feleletek árulkodnak az

„együttműködési alapelvek” tolerálásáról, vagyis „[m]egfogalmazhatunk... egy általános alapelvet, amelynek betartását (ceteris paribus) minden résztvevő féltől elvárjuk, nevezetesen: mindig úgy járulj hozzá a társalgáshoz, ahogy azt... a beszélgetés célja megköveteli” (Grice 31). Itt nem lehetséges részletesen ismertetni Grice négy alapvető maximáját és az ezekkel összefüggő kérdéseket, itt csak szematikusan jelzem a szándékokra irányuló kérdések procedurális jellegét.

A „társalgási maximák” azt sugallják, hogy a „cél” az érintkezés etikai vetületét foglalja magába. Csakhogy kooperacionalitási sémájának szándékokra utaló kérdései mögött argumentációs procedura áll, így társalgási szituációktól tágabb, tudásszerveződési folyamat kontextusába ágyazódik. E modellben az érvelés rögzített algoritmus legalább olyan mértékben garantálja az igazsághoz jutást, mint a maximák etikai elfogadása. A sémában látnesen, jószándékokra vonatkozó kérdésekre adható válaszként jelenik meg a

tolerancia. A „betartasz-e bizonyos szabályokat”-kérdés valódi diskurzus során jóllehet sohasem hangzik el, a diskurzus kereteit mégis megszabja. Ám ha pl. „X nem fogad el együttműködési alapelveket”, sokkal inkább X etikai normái, vagy maga a procedúra, de nem „az igazság felderítése” sérül. Az argumentatív modellben külsődlegesnek minősül a kölcsönösség, változásra való hajlam, a másik fél meghallgatása, mert a szándékok nem részei a logikai argumentatív procedúrának.

Ha minden társalgás vagy diskurzus egy ellenőrzött lefolyású jogi esethez, vagy tudományos bizonyítási eljáráshoz hasonlítana, akkor a szándékok nem akadályoznák az igazsághoz jutást. Giordano Bruno, Galilei, Kopernikusz esete mutatja, hogy a természettudományban, mely (α) kritériumhoz közelít, irrelevánsak a szándékok. Galileit pere után több mint 350 évvel, 1992-ben rehabilitálta a pápa, de ez tudományos szerepén semmit sem változtatott azon kutatók számára, akik elméletének tudományos konzekvenciáit használták – az igazság feltárása csak késleltethető. Ezzel szemben a hétköznapi vitái és a közéleti-politikai narratívák eltolódnak az ésszerűség (α) kritériumától (Ω) irányába, melyben provizórikus célok jelennek meg, az igazság felderítésének módszere csak az első kritériumból származhat: mindenki „saját” igazság érvényesítésére törekszik, noha az igazsághoz jutás személyes attitűdök teljes feladását kívánná. Ha a társalgás nyelvi alapszabályok elfogadása mentén és érvelési szabályok szerint zajlik, a szándék kvázi-etikai fogalma csak megnyilvánulhat benne.

Jóllehet sokaknak taszító a társalgás állati rivalizálással megvont párhuzama vagy az érvelés procedurális modellje, de az adott normák hallgatólagos elfogadására vagy elutasítására az etikától generikusabb magyarázatot adnak az etológiai, kooperacionalitási és döntésméleti modellek. Ha az érvelés során az együttműködési alapelvek elutasításra kerülnek, akkor a folyamat megszakad, és a diskurzus visszaesik egy alacsony információtartalmú, magas entrópiájú állapotba. Ennek elkerülését szolgálta a Szókratész-féle társalgás, mely egyensúlyt teremtett a szabályok előzetes rögzítésével biztosított állandóság és a kölcsönösség révén szavatolt információs nyitottság és változatoság között. Ha persze azt állítjuk, hogy az argumentáció a kooperacionalitási sémában kardinális szerepet játszik ez felveti az ennek racionalitására vonatkozó kérdést.

Hosszas fejtegetés helyett, tekintsük azt a példát, amikor egy albérlőt háztulajdonosa kérdőre von valamilyen pénzösszeg eltűnése miatt. Első ránézésre nem minden esetben látható, de ha válaszolni próbálunk a kérdésekre, észre vehető, hogy az alábbi megjegyzések – függetlenül udvariatlan megfogalmazásuktól – érvelési szempontból kifogásolhatók. Például a „Nem te

loptad el a pénzt?” kérdés burkoltan tényként kezeli a lopást. „Nem bizonyítottad be, hogy nem te loptál” – ellenpélda hiányában a vádlottra hárítja a bizonyítást. „Ha nem te loptál, akkor ki?” – hamis dilemmát tétel. „Hazudni tisztességtelen dolog!” – szalmabáb érveléshez folyamodik. Aztán folytathatja egyénre és közösségre tett utalásokkal, ad hominem személyeskedést követhet el, pl. „Az ilyenekkel jobb vigyázni!”. Ezzel szemben preferálhat másokat: „Lány albérlővel jobban jártam volna!”, ill. tekintélyelvre hivatkozhat, ha kijelenti, „A férjem jó emberismerő”. Továbbá anekdotikus érvre támaszkodhat: „Hallottam ismerősömtől, aki ugyanígy járt!”. A vita egy pontján saját inkompetenciáját fixálhatja: „Nem tudom elhinni, hogy más tette volna.”, ill. közvélekedésre (bandwagon effect) támaszkodhat, amikor kijelenti, hogy „Mindenki tudja, milyenek az albérlők”. Majd bornírt gyanúsításainak sorát oksági, kategória- és statisztikai hibákkal bővítheti. A csúszós lejtő érve alapján feltételezheti, hogy a kispénzűek bűncelekmény elkövetésében motiváltak: „Akinek nincs pénze az lop és hazudik!”. De kognitív disszonanciára épülő oktalajdonításhoz is folyamodhat: „Pont akkor tűnt el, hogy beköltöztél!”. Vagy egy anekdotikus érvet transzformálhat hamis kompozícióvá: „Ismerősömtől hallottam, hogy valakinek lopott az albérlője”. Élhet a „nem igazi skót” argumentummal, „Ha bevallanád, nem is te lennél!”, mely szerint akinek nincsenek tipikus vonásai az nem prototipikus képviselője egy csoportnak. És végül elkövetheti a szerencsejátékos statisztikai tévedését is: „Kétszer egymás után nem tűnik el valami”.

Más kerettörténetben, passzív és aktív módon alighanem mindannyiunknak volt már dolga hasonlókkal. A „jósándék” azért sem védhet meg e hibák elkövetésétől, mert e verbális panelek legbizarrabb vonása a *rendszeresség*. Éppen ezért *robosztusak* a szó statisztikai értelmében: kerekítésre és kategorizálásra, az érvényesség közelítő jellegére, kiugró értékek hierarchiájára szűkíthetők le. Az érvelési hibák aligha jelentkeznek ennyire sűrűn, de hierarchikus jellegük azt bizonyítja, hogy vissza is fejthetők argumentumok vagy téves argumentumok szűk csoportjára, ami arra utal, hogy vannak generikus argumentációs sémák. Vegyünk egy másik példát, a látszólag ártatlan, de gyakori társalgási deficitet, a beszélgetés során gyakran tapasztalható visszakérdezés hiányát – ami gyakran önkonfirmációs torzítással egészül ki. Ez az ellenpéldák ignorálásával jár (argumentum ad ignorantiam), amikor a beszélő nem vesz tekintetbe reprezentatív adathalmazt, így könnyen téves általánosítást eredményezhet (secundum quid), ez pedig irreleváns érvek (ignoratio elenchi) és hamis dilemmák megalkotásához vezethet, továbbá a „jó-rossz” polarizálásához, valamint tökéletes megoldás téveszméjében végződhet. A főbérlő gyanúsítását lehet etikailag kifogásolni, de ez nem változtat a tényen, hogy a hibás argumentációs sor rendszere, a kooperacionalitás megsértése az érvelés

ésszerűségi elveinek felszámolásától függ. Feltételezhetjük persze, hogy „világnézet” áll a téves következtetések mögött, de meglátásom szerint etikai szándékokra hivatkozni túl gyenge, világnézetre túl erős feltevést implikál, ugyanis nincs érvelési hibák elkerülését garantáló etikus magatartás vagy világnézet.

A hétköznapitól a politikai-közéleti diskurzusig jellemző, hogy az ún. „igazság”-ról alkotott „vélemény” a prekoncepciók irányából kerül meghatározásra. Ez alapján hiszem szomszédomat szavahihetőbbnek, mint albérlőmet, hiszem a kormányzó párt vagy az ellenzék minden tagját idiótának, vagy sokszor valamilyen előítélettel gondolunk munkatársunkra vagy beosztottunkra, globális társadalmi problémákra, az oltás felvételére, a klímaváltozásra, stb., vagyis prekoncepciókkal bocsátkozunk beszélgetésbe, kivéve persze elmélyült változatait – mert a prekoncepció kényelmes, a problémák analitikus feltárása pedig hosszadalmas. A személyes és közéleti diskurzusok esetében gyakorta már valamilyen „igazság” melletti elköteleződés felől próbálunk érvelni, holott éppen érvek és ütköztetésük mentén kellene eljutni a következtetéshez, míg a tudományos diskurzus a vizsgálat révén konkludál egy „igazság” felülbíráható koncepciójára.

Visszakanyarodva a „világnézet” kérdéséhez; érvelési hibáinkat azért tudjuk korrigálni, mert a kijelentéseknek van igazságértékük, de gondolkodásmódoknak, hasonlóan a beszédaktusokhoz nincs, ahogyan a társalgási implikatívákban kifejeződő attitűdöknek sincs extenziójuk. Nem azt állítom, hogy egyes világnézeteket nem jellemez több-kevesebb előítélet, hanem, hogy a „világnézetekre” első sorban kognitív stratégiák vetületeként tekinthetünk, így adódnak megoldásaiknak optimális vagy szuboptimális esetei. Ha az ítéletalkotás és döntéshozatal heurisztikáit és a hozzájuk köthető kognitív előítéletek számát tekintjük, legalább százfélével számolhatunk, de számuk aligha fokozatilag, hanem minőségileg korrelál a mintázatfelismerés hatékonyságával. Emellett szól, hogy leredukálhatók meglepően kisszámú bázisheurisztikákra, olyanokra, mint az elérhetőség, reprezentativitás és lehoronyzás. E heurisztikák az argumentációk alapját alkotják, melynek során optimális és szuboptimális megoldásokat tesznek lehetővé. Mindazonáltal a kognitív stratégiák látensek: míg érveinket korrigálhatjuk, addig ezek alkalmazásakor nem figyelünk problémamegoldásunk és mintázatfelismerésünk menetére. A stratégiák értéksemlegesek, mert adott kognitív stratégia a torzítása esetén gátló tényező is lehet, s emiatt fedezünk fel ott is mintázatokat ahol nincsenek. Ugyanaz a stratégia tehát, amely a „találékonyságot” mozgásban tartja, lehet gátló tényező is, bezárhat minket saját észjárásunk barlang-

jába, sztereotípiák útvesztőjébe, paradoxonok tükörtermébe terelheti érvelésünket. (Bacon idolumai, mint a megértés kognitív-nyelvi elmélete, értelmezhetőek a bázisheurisztikák torz, szuboptimális eseteiként.)

Szuboptimális esetekben mintázatokat fedezünk fel ott, ahol nincsenek – ilyen volt a főbérló példája, aki később jött rá, hogy gyanú felett álló, de kleptomániás szomszédja a tettes. A főbérló esetében „a régi szomszéd” mint a megbízhatóság prototípusa, a világosan áttekinthető premisszák „takarékosági elve” szerint felülértékelődik, így „gyanú felett áll”, ami aztán kauzális kapcsolatok téves kiterjesztését eredményezi. A hozzáférhetőségi heurisztika befolyásolja a kauzális kapcsolat hatókörét, amely helytelen oktatáson tartalmazó érvelést eredményez (pl.: „pont az után tűnt el a pénz, amikor megérkezett”). A valószínűség, előfordulás vagy gyakoriság a kategóriaalkotásra van hatással, így reprezentativitási heurisztika torzítása esetén, kevés adat birtokában, pontatlan becslésre építjük érveinket, s messzemenő következtetéseket vonunk le, pl. „lány albérlok és régi szomszédok megbízhatóbbak”, stb. Elménk stabil pont keresésére törekszik, ám az információt ott is használjuk, ahol viszonyítási pontunk irreleváns, így a lehorgonyzási vagy igazítási heurisztika torzításaival áll összefüggésben.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy az ésszerűség minden szinten mást jelent. Az (α) esetében logikai konzisztenciát és nyelvhelyességet takar, az érvelés esetében az argumentációs sor következetességét jelenti, végezetül pedig a heurisztikák esetében az adott problémának megfelelő megoldás vagy mintázatfelismerés helyes illesztési módjában áll. Ennek megfelelően persze a racionalitás minden szinten sérülhet. Nyelvünk megengedi grammatikai-logikai hibák elkövetését, de ezek minimalizálásával sincs garancia a rájuk épülő érvelés hibáinak kiküszöbölésére, ám ha mégis, az érvelések mögött álló kognitív stratégiák is torzíthatnak.

Az antropológus-nyelvész, Edward Sapir egyik kortársa hívta fel rá a figyelmet, hogy eltérő nyelvek esetében a grammatikai kategóriák és osztályok kialakításánál nem tulajdonítunk jelentőséget az általunk nem elfogadott, homályos [nyelvi] osztályozási módoknak (cross-classification) (Thompson 1945: 541). A nyelvész eredetileg indián és angol nyelv viszonylatában tette megállapítását. De az elv, miszerint az eltérő grammatikájú nyelveket saját grammatikánkon keresztül szemléljük, azonos nyelven belül is érvényes. Számos alkalommal fordul elő, hogy „bizonyos értelemben használunk” kifejezéseket és nézeteltérés adódik abból, hogy a kifejezések nem azonos módon funkcionálnak. A már említett Wittgensteini megállapítások ilyen anomáliákra utalnak, ti. abból indulunk ki, hogy az általunk „valamilyen értelemben használt” kifejezést mások is ugyanabban az értelemben alkalmazzák. A logikai-nyelvi platformtól és kognitív stratégiáktól eltérően, az érvelés tudatosabb, de

ez sem garantálhatja hibáinak kiküszöbölését. Mindemellett a logikai, nyelvi, érvelési szinttől a kognitív stratégia felé haladva csökken a hibák korrigálásának lehetősége is. Ez az oka annak, hogy a tudományos viták viszonylag védettek, személyes és közéleti vitáinak racionalitása azonban meglehetősen gyenge alapokon nyugszik.

A racionalitás többszintű sérülése jóval nagyobb horderejű, mint azt a lopási eset bagatell példája sejteti. A hajdani boszorkányperek és a 20. század koncepciói pereinek érvelése, sőt a közéleti diskurzusai a kognitív stratégiák ugyanilyen torzulásait tartalmazzák. Az irányzatok és ideológiák leírhatók stratégiák és torzulásaik vetületeként. A politikai *konzervativizmus* gondolata például a *lehorgonyzási heurisztikára* épül, amikor egy adott történelmi kort vagy állapotot piederesztálra állítanak. A visszatekintő érvelés a kitüntetett, idilli állapothoz igazítja ideáljait, a referenciapont ekkor megmerevedik pl. gulyás-kommunizmus, Horthy-rendszer vagy Ferenc József, stb. nosztalgiájában. Ezzel szemben a liberális és demokratikus irányzatok az utánfutó-effektust engedik szabadjárára (*bandwagon-effect*), melynek köszönhetően sokszor demokratikus úton kerülnek uralomra populáris, de nem-demokratikus mozgalmak. A politikai irányzatok ideológiai és világnézeti ellenlábásokat látnak egymásban, holott bizonyos értelemben a legnagyobb kihívást maga a problémákra adott kognitív stratégiák helytelen válaszai, az emberi észjárás okozza.

Az említett politikai és szellemi irányzatok, de a személyes történetírás narratívája is sokszor jut arra a következtetésre, hogy a múltbéli folyamatok a jelenlegiek „logikus” és „szükségszerű” fejleményei – ami persze a logika és a szükségszerűség fogalmának meglehetősen tág értelmezéséről árulkodik. (A hegeli és marxi elmélet egyaránt hosszasan és meggyőző erővel érvel a polgári társadalom és a proletárforradalom végkifejlete mellett.) A történeti hézagok magyarázati kitöltése során a megvalósult események ismeretében, jóval nagyobb valószínűséget tulajdonítanak a végkifejletnek, mint a lehetséges alternatíváknak. E torzítást a Fischhoff-kísérletben úgy mutatták ki, hogy a résztvevőkkel elolvastattak egy történetet, amelynek végkifejlete mindenki esetében eltérő volt, ám ennek dacára erős önbizalommal állították, hogy azt meg tudták volna jósolni, mert az események „logikus” és „szükségszerű” következménye volt, még akkor is, ha egyes végkifejletek kizárták egymást.

Naivitás volna tehát feltételezni, hogy a kognitív torzítások csak a klinikai pszichológia, az érvelések pedig a nyelvészek és logikusok szakterületét érintő problémák. A politikai és közéleti kommunikáció, valamint a marketing és média egyaránt pszichikus adottságaink gyengéire apellálnak, és van abban valami tragikomikus, hogy sorsfordító politikai szlogenek és cipők reklámozása adott esetben ugyanarra a kognitív bázisra építi meggyőző erejét. A közösségi oldalakon és az internet más tartományai mögött dolgozó profilalkotó

algoritmusok olyan tartalmat szállítanak számunkra, amelyek az elérhetőség vagy konfirmációs torzítás alapeseteire építenek: könnyen, gyorsan elérhető tartalom révén saját elvárásaink megerősítését szolgálják. Az adatdömping és a szlogenek súlykolásának hatására a reprezentativitási heurisztikának köszönhetően, ahogyan azt az albérlő esetében is láthattuk, kevés adat ismeretében, felszínes becslés alapján, messzemenő következtetéseket vonunk le, ez pedig a hírek fogyasztásakor végzetes lehet, a modern politikatörténet a mai napig sok példával szolgál erre. Az egyes esetek egyenként persze olykor triviálisnak tűnnek, de hatásuk egy társadalom vagy kultúra mentális kondíciójaként adódik össze. És bár a tudományos tudás és a mindennapi narratív tudás szembeállítása szintén triviális lehet, nem csak napjainkban, de általában is érvényes, hogy a társadalom emberi, morális, közéleti állapota és a tudományos tudás sikerei között szakadék tátong.

Az, hogy a logikai inkonzisztenciák, grammatikai konvenciók, érvelési hibák és kognitív torzulások dacára létezik „igazsághoz jutás”, (α) és (Ω) elvárások kölcsönös kiegészítése garantálhatja. A vita, mint az igazsághoz jutás módszere, nem szükségszerűen értelmezhető interperszonális, etikai keretek között, mert a szándékban rejlő személyes és etikai tényezők egyaránt képesek erodálni a racionalitást. Ám némileg paradox módon, éppen e racionalitás térvesztése vagy deficitje figyelmeztet azon normák jelentőségére, melyek legalább szándékukat tekintve az ésszerűség mellett kívánnak elköteleződni.

IRODALOMJEGYZÉK

- Habermas, Jürgen: *A kommunikatív etika*. Ford. Felkai Gábor, Új Mandátum, Budapest, 2001.
- Grice, Herbert Paul: *Tanulmányok a szavak életéről*. Ford. Bárány Tibor et al. Gondolat, Budapest, 2011.
- Thompson, Laura: *Logico-Aesthetic Integration in Hopi Culture*. *American Anthropologist, New Series*, 47. 4. (Oct. - Dec., 1945.) 540-553.
- Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford. Márkus György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.